

PRODNIKI (*Calidris*) SLOVENIJE

// Luka Božič

Med vsemi družinami redu pobreznikov so prav ključnači morfološko najbolj raznolika skupina, saj njeni predstavniki zasedajo najširšo paletu ekoloških niš. Variabilnost se najbolj kaže v dolžini in obliki kljuna, kar je predvsem posledica prepletenosti naslednjih dejavnikov: vrste prehrane, prehranjevalnega habitata in načina prehranjevanja posamezne vrste. Znotraj omenjene družine prodniki po dolžini telesnih delov ne zbuja pozornosti; dobro jih lahko opišemo s pridevnikom »srednji«: razmeroma majhni do srednje veliki, s srednje dolgimi nogami in kratkim do srednje dolgim kljunom. Kljun prodnikov je raven ali rahlo ukrivljen navzdol in je prilagoditev na dva prevladujoča načina prehranjevanja: sondiranje mehkega substrata (blato, plitvina, ipd.) s kljunom (angl. »probing«) in pobiranje s površine s pomočjo vida (angl. »pecking«). Na splošno velja, da se vrste s kratkimi kljuni večinoma prehranjujejo s pobiranjem, tiste z daljšimi pa s sondiranjem. Bolj specializiran, vendar manj poznan način prehranjevanja pri prodnikih je t.i. zabadanje (angl. »stitching«), ki jim verjetno pomaga pri prehranjevanju z mikroorganizmi.

Vsi prodniki so gnezdilci visokega severa, večinoma zemljepisnih širin nad 60 ali celo 70°, kjer pa preživijo le kratko arktično poletje. Dejansko večji del svojega življenjskega cikla preživijo na selitvi in območjih prezimovanja. Samo ena evropska vrsta, morski prodnik (*Calidris maritima*), nikdar ne doseže afriške celine in v celoti prezimuje na evropskih obalah Atlantskega oceana. V Evropi in tudi v Sloveniji se na selitvi redno pojavljajo nekatere vrste prodnikov, ki v celoti gnezdiijo zunaj geografskega območja Evrope, npr. srpokljuni prodnik (*Calidris ferruginea*). Prodniki se selijo med gnezdišči in prezimovališči vzdolž stalnih selitvenih poti. Te so bolj kot za vrste značilne za posamezne biogeografske populacije. To pomeni, da osebkovi istih vrst z različnih delov gnezditvenega areala uporabljajo različne selitvene poti in območja prezimovanja, pogosto pa imajo tudi različne selitvene strategije. Večina populacij, ki se pojavlja v Evropi, zimo preživi v podsaharski Afriki in v manjšem številu v Sredozemlju. Nekatere vrste oziroma populacije na več tisoč kilometrov dolgi selitveni poti opravijo le majhno število postankov na tradicionalnih območjih, kjer se redno zbirajo v velikem številu. Najbolj ekstremen primer je veliki prodnik (*Calidris canutus*), pri katerem se v času selitve po neprekinjenem letu z gnezdišč oziroma prezimovališč praktično vsi osebkovi nominotipske podvrste zberejo na obsežnem bibavičnem območju Severnega morja, njihovo število pa preseže 300.000 osebkov. Postanek traja dva do tri tedne, v tem času pa močno pridobijo na telesni masi. Nekatere vrste prodnikov, npr. srpokljuni prodnik, uporabljajo različne selitvene poti v času spomladanske oziroma jesenske selitve (angl. »loop migration«). Določanje predstavnikov skupine prodnikov v naravi brez predhodnih izkušenj je, z izjemo odraslih osebkov v poletnem perju, dokaj težavno. Pomembni znaki pri večini vrst so dolžina, oblika in barva nog ter kljuna, relativna velikost (v primerjavi z znanimi vrstami pobreznikov), obarvanost in oblika peres zgornjega dela telesa in obstoj oziroma neobstoj različnih oblik prstov, prsih in bokih. Pri določanju je zelo po-

membno, da pravilno ugotovimo starost opazovane ptice. Odrasli osebkovi vseh vrst se selijo prej in jih na jesenski selitvi večinoma srečujemo med sredino julija in sredino avgusta, kasneje pa prevladujejo mladostni osebkovi. Perje mladostnih osebkov je sveže, lopatična peresa in krovci pa so veliki in zaobljeni, medtem ko so pri odraslih osebkih jeseni praviloma že vidno obrabljeni. Prodnike v popolnem zimskem perju v Sloveniji, z izjemo spremenljivega prodnika, zaradi obdobja pojavljanja in časa golitve vidimo zelo redko.

Veliki prodnik (*Calidris canutus*)

Dve izmed šestih znanih podvrst se pojavljata v Evropi: *islandica*, ki gnezdi na Grenlandiji, otočjih kanadskega visokega severa in verjetno na otočju Svalbard, ter nominotipska *canutus*, ki gnezdi v arktičnih predelih srednjega dela Sibirije. Prva prezimuje v zahodni Evropi, večinoma v Veliki Britaniji, druga pa na obalah zahodne Afrike, kjer 75 % vseh velikih prodnikov preživi zimo na območju Banc d'Arguin v Mavretaniji. Veliki prodnik je tipična morska vrsta, prilagojena na prehranjevanje s školjkami na obsežnih bibavičnih površinah. Vsa pomembna območja pojavljanja velikega prodnika ležijo na obalah Atlantika, v notranjosti Evrope pa se pojavlja redko in posamič. Podatki zadnjih let kažejo, da se majhen del ptic seli na gnezdišča v Sibiriji tudi po črnomoško-sredozemski selitveni poti. Populacija velikega prodnika je v zadnjem desetletju močno nazadovala, razloge za upad pa pripisujejo spremembam v sedimentu in združbi bentoške favne na bibavičnih območjih zaradi intenzivnega mehaniskega lovljenja školjk z vlačilkami v SZ Evropi.

Pojavljanje v Sloveniji: Redek preletnik. Edino območje, kjer se vrsta redno pojavlja v manjšem številu, so Sečoveljske soline, nekajkrat pa je bil zabeležen na območju reke Drave. Posamezna opazovanja so znana tudi z nekaterih drugih lokalitet (Cerkniško jezero, Škocjanski zaton, zadrževalnik Medvedce, Gajševsko jezero). Najpogosteje se pojavlja med avgustom in septembrom, zelo redko spomladi.

Peščeneček (*Calidris alba*)

Je pravi kozmopolit, saj se pojavlja na vseh kontinentih. Selitvene poti peščencev med arktičnimi gnezdišči visoko na severni polobli in najbolj južnimi deli Afrike, Južne Amerike in Avstralije so med najdaljšimi znanimi selitvami v ptičjem svetu sploh. Značilen habitat peščencev v zunajgnezditvenem obdobju so peščene morske obale. Zaradi tega se na prezimovališčih v Afriki nikoli ne združuje v tako ogromne jate kot veliki prodnik, temveč je dokaj enakomerno razširjen okoli celotnega kontinenta. Znana je visoka stopnja zvestobe območjem prezimovanja. Rekord v tem pogledu je osebek, ki je bil obročan na otoku Helgoland v Severnem morju in nato tam ponovno opazovan v petnajstih zaporednih zimah. Pri peščencu so ugotovili posebno gnezditveno strategijo, pri kateri partnerja istočasno valita dve zaporedno izleženi legli. Kljub ogromnemu arealu pa številne podrobnosti iz biologije peščencev niso znane, vključno s selitvenimi strategijami in razmejitvijo posameznih populacij.

2: Veliki prodnik (*Calidris canutus*), odrasel - poletno perje
foto: Piet Munsterman / Saxifraga

3: Veliki prodnik (*Calidris canutus*), I. zimsko perje
foto: Luc Hoogenstein / Saxifraga

4: Peščenec (*Calidris alba*), poletno perje
foto: Luc Hoogenstein / Saxifraga

5: Peščenec (*Calidris alba*), mladosten osebek
foto: Dejan Bordjan

6: Mali prodnik (*Calidris minuta*), odrasel poletno perje
foto: Tone Trebar

7: Mali prodnik (*Calidris minuta*), odrasel, prehod med poletnim in zimskim perjem
foto: Arie de Knijff / Saxifraga

8: Temminckov prodnik (*Calidris temminckii*), odrasel poletno perje
foto: Piet Munsterman / Saxifraga

9: Temminckov prodnik (*Calidris temminckii*), odrasel zimsko perje
foto: Arpit Deomurari

10: Srpokljuni prodnik (*Calidris ferruginea*), odrasel poletno perje; odrasel, prehod med poletnim in zimskim perjem
foto: Branko Brečko

11: Srpokljuni prodnik (*Calidris ferruginea*), mladosten osebek
foto: Iztok Škornik

4

5

10

11

12: Prekomorski prodnik (*Calidris melanotos*), mladosten osebek
foto: Claude Ruchet

Pojavljanje v Sloveniji: Redek, večinoma posamičen preletnik, nekoliko pogostejši od velikega prodnika. Pojavlja se na Obali, občasno pa tudi v notranjosti Slovenije, kjer je bil največkrat zabeležen na Ptujskem in Ormoškem jezeru. Pri nas se pojavlja v maju in med avgustom ter prvo polovico oktobra.

Mali prodnik (*Calidris minuta*)

Mali prodnik je z dolžino 13 cm najmanjša vrsta prodnika, ki se redno pojavlja v Evropi, in ena izmed najmanjših vrst pobreznikov sploh – manjša je le severnoameriška vrsta pritlikavi prodnik (*C. minutilla*). V nasprotju s prejšnjima dvema vrstama, ki v Evropi gnezdita le tu in tam, mali prodnik gnezdi v obalni tundri s celinskimi jezeri evropskega dela Rusije in skrajnega severnega dela Skandinavije. V Skandinaviji naseljuje le primerne habitate v najbolj severnem norveškem okrožju Finnmark, kjer je populacija majhna in med leti izrazito niha iz neznanih razlogov. Mali prodnik se na selitvi pojavlja na kontinentalnih mokriščih celotne Evrope, do največjih koncentracij selečih ptic pa prihaja ponekod na obalah Sredozemskega in Črnega morja. Tukaj del ptic tudi prezimi, večina pa zimo preživi v podsaharski Afriki. Na selitvi se lahko združuje v večje jate, čeprav velikost le-teh v notranjosti redko preseže nekaj deset osebkov. Mali prodnik je pri prehranjevanju značilno zelo aktiven in hiter, hrano pa večinoma pobira s površine.

Pojavljanje v Sloveniji: Na območjih s primernim habitatom je mali prodnik pogost preletnik. Večinoma se pojavlja v manjših skupinah, jate z nekaj sto osebkami so bile občasno opazovane le na obsežnih blatnih površinah v Sečoveljskih solinah, zadrževalniku Medvedce in dveh lokalitetah ob reki Dravi. Posamezni podatki so znani z večine večjih oziroma pomembnejših vodnih teles v državi. V Sloveniji se pojavljanja v maju in prvi polovici junija, zelo redko prej, ter od avgusta do prve polovice oktobra; v zadnjem času so v Sečoveljskih solinah vse pogostejša zimska opazovanja.

Temminckov prodnik (*Calidris temminckii*)

Poleg spremenljivega prodnika je edina vrsta prodnika, ki v Evropi (brez Rusije) gnezdi v večjem številu. Gnezdi v vseh državah skandinavskega polotoka, iz-

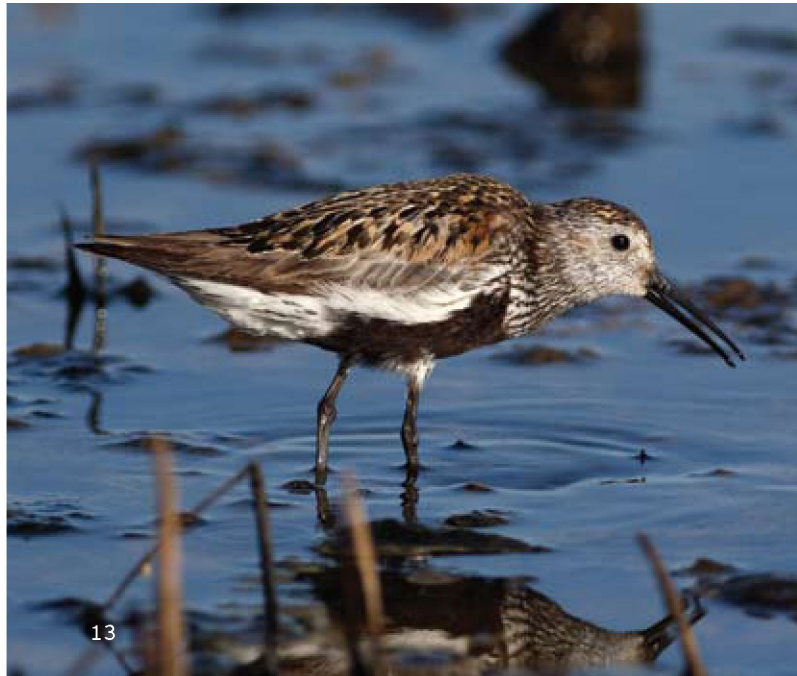
jemno redka in maloštevilna gnezdilka pa je tudi na Škotskem. Najjužnejša gnezdišča ležijo nekoliko pod 60° severne zemljepisne širine. Temminckov prodnik je selivec, čez evropsko celino pa se drugače kot druge vrste seli posamič ali v zelo majhnih jatah do pet osebkov. Tako z izjemo severnih predelov kontinenta v bližini gnezdišč nikjer drugje v Evropi ni znano redno pojavljanje večjih koncentracij te vrste. Čeprav se na selitvi pojavlja tudi na obalah, je predvsem ptič kontinentalnih mokrišč, ki izkazuje podobne habitatske zahteve skozi celoten letni cikel. Izogiba se odprtih in izpostavljenih plitvin. Raje se zadržuje na robovih mokrišč, v bližini obrežne vegetacije in zaraščenih poljih, kjer se v značilni »sključeni« drži telesa prehranjuje s pobiranjem, pogosto nekaj metrov stran od roba vodne površine. Zaradi te navade ga na terenu zlahka spregledamo. Temminckov prodnik je bil imenovan po Coenraadu Jacobu Temmincku (1778-1858), nizozemskem aristokratu in zoologu ter enem vodilnih ornitologov tistega časa.

Pojavljanje v Sloveniji: Verjetno je pogost preletnik, vendar pa objavljeni podatki tega ne potrjujejo. Večina opazovanj je iz SV Slovenije, kjer je pogost le na eni lokaliteti ob reki Dravi. Drugod so znani še podatki z Ljubljanskega barja, Cerkniskega jezera in Obale. Najpogosteje se pojavlja v drugi polovici aprila do maja ter v drugi polovici julija do septembra.

Prekomorski prodnik (*Calidris melanotos*)

Prekomorski prodnik je gnezdilka arktičnih predelov osrednje in vzhodne Sibirije in Severne Amerike, prezimuje pa v Južni Ameriki in Avstraliji. Evropa resda leži zunaj njegovih običajnih selitvenih poti, vendar se predvsem jeseni redno pojavlja v državah zahodne Evrope. Prekomorski prodnik je v Evropi med vsemi vrstami ptic najpogostejši ameriški gost in ga v Veliki Britaniji in na Nizozemskem ne obravnavajo več kot redkost. Število opazovanj proti jugu in vzhodu Evrope upada. Domnevajo, da se majhno število ptic iz osrednje Sibirije morda celo redno seli čez Evropo, na Škotskem pa obstajajo celo gnezditveno sumljiva opazovanja.

Pojavljanje v Sloveniji: Izjemen preletnik. Opazovan je bil dvakrat, septembra leta 1999 in julija 2009, oba krat v bazenih tovarne sladkorja pri Ormožu.

Srpokljuni prodnik (*Calidris ferruginea*)

Med vsemi vrstami ima najbolj kompleksen sistem selitve. Ugotovili so, da se srpokljuni prodniki z enotnega območja gnezdenja selijo po različnih selitvenih poteh in prezimujejo na med seboj močno oddaljenih delih Afrike ali celo na različnih kontinentih. Čeprav je za vrsto značilna visoka stopnja zvestobe območjem pojavljanja v zunajgnezditvenem obdobju, pa tega niso potrdili za gnezdišča. Gnezditvena uspešnost srpokljunega prodnika je v korelaciji s številčnostjo lemingov. V letih z viški lemingov se talni plenilci prehranjujejo predvsem z njimi, v letih z manjšim številom glodalcev pa z gnezdečimi pticami in večina gnezd srpokljunih prodnikov zato propade. Od gnezditvene uspešnosti sta nato odvisna časovna razporeditev viškov pojavljanja odraslih osebkov na selitvi in število mladostnih osebkov. Najpomembnejša območja pojavljanja na selitvi v Evropi so na obalah Črnega morja, pozornost zbuja zlasti zaliv Sivaš v Azovskem morju v Ukrajini, najpomembnejša prezimovališča pa so v zahodni Afriki. Na nekaterih prezimovališčih, na primer v arhipelagu Bijagos v Gvineji Bisao, se lahko zbere več kot pol milijona srpokljunih prodnikov. Velikost jat na manjših mokriščih v notranjosti Evrope redko presega nekaj osebkov, izjemoma nekaj deset ptic. Srpokljuni prodnik hrano pogosto išče tako, da brodi v dokaj globoki vodi.

Pojavljanje v Sloveniji: Pogost preletnik na Obali in v SV Sloveniji. Drugod je znanih le nekaj opazovanj (npr. Cerkniško jezero, zadrževalnik Medvedce, Perniško jezero itd.). Pri nas ga lahko opazujemo zelo redko konec aprila do maja, pogosteje pa od srede julija do septembra.

Spremenljivi prodnik (*Calidris alpina*)

Je najbolj številna vrsta prodnika v Evropi in edina, ki redno gnezdi tudi v državah zunaj Skandinavije, občasno celo ob atlantski obali Francije, južneje od 50° povratnika. Te predele naseljuje podvrsta *schinzii*, ena izmed desetih na svetu znanih podvrst spremenljivega prodnika. Prezimovališča spremenljivega prodnika ležijo severneje kot pri drugih vrstah, saj so prav vsa severno od ekvatorja. Več kot milijon osebkov prezimuje v Evropi, največ na obalah Severnega morja in

Britanskega otočja. Najpomembnejše območje v Sredozemskem morju je Gabeški zaliv v Tuniziji, nekaj deset tisoč osebkov pa prezimuje tudi na obalnih mokriščih vzdolž italijanske obale severnega dela Jadranskega morja (Beneška in Gradeška laguna, delta reke Pad). Nominotipska podvrsta, zlasti mladostni osebki jeseni, se v širokem pasu seli tudi čez celinski del Evrope, kjer je običajno najpogostejša vrsta prodnika. Jesenska selitev ima navadno dva viška (najprej odrasli, nato mladostni osebki), traja pa vse do novembra. Spremenljivi prodnik se prehranjuje na vse v uvodu navedene načine in pri tem pogosto brodi v plitvi vodi.

Pojavljanje v Sloveniji: Pogost preletnik in najpogostejša vrsta prodnika v Sloveniji. Na selitvi se pojavlja v različnih tipih mokrišč, občasno tudi na poplavljenih travnikih in njivah. Vrsta redno prezimuje v Sečoveljskih solinah, kjer pa je število v zadnjih letih močno upadlo. V Sloveniji se pojavlja od aprila do sredine maja in od sredine julija do sredine novembra, na Obali tudi pozimi. ●

13: Spremenljivi prodnik (*Calidris alpina*), odrasel poletno perje, verjetno podvrsta *alpina*
foto: Dejan Bordjan

14: Spremenljivi prodnik (*Calidris alpina*), mladosten osebek
foto: Matej Vranič

Literatura (za določanje prodnikov, brez klasičnih priročnikov za določanje ptic):

- Prater, A. J., Marchant, J. H. & Vuorinen (1977): Guide to the Identification & Ageing of Holarctic Waders. – BTO Guide 17. British Trust for Ornithology, Thetford.
- Hayman, P., Marchant, J. & Prater, T. (1986): Shorebirds. An identification guide to the waders of the world. – Christopher Helm, London.
- Harris, A., Tucker, L. & Vinicombe, K. (1989): The MacMillan Guide to Bird Identification. – The MacMillan Press LTD, London.
- Harris, A., Shirihai, H. & Christie, D. (1996): The MacMillan Birder's Guide to European and Middle Eastern Birds. – MacMillan, London.
- Message, S. & Taylor, D. (2005): Waders of Europe, Asia and North America. – Christopher Helm, London.
- Chandler, R. (2009): Shorebirds of the Northern Hemisphere. – Christopher Helm, London.